

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Vervreemding



kerkelijk leven

J.H.F. Schaeffer ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - J.H.F. Schaeffer Vervreemding	769
<i>Meditatief</i> - J. Glas Vissers van mensen Jouw getuigenis	772
<i>Wandelen met God</i> - M.A. van Leeuwen Dát geeft pas rust...	773
<i>Achtergronden</i> - R.D. Anderson Gods Woord en de vrouw in het (regeer)ambt (2)	775
<i>Kerk en muziek</i> - J. Smelik Nieuwe publicaties over Paul Gerhardt en Johann Seb. Bach	777
<i>Lied van de week</i> - J. Smelik Liedboek gezang 334: 'Here Jezus, wij zijn nu' Liedboek gezang 462: 'Ontwaak, gij die slaapt en sta op uit de doôn'	780
<i>Kerk wereldwijd</i> - B. Kamphuis Calvin in Hannover	783
<i>Uit de Kerken, Persberichten</i>	

Niets spreekt meer vanzelf. Er gebeurt van alles in en om onze kerken, en letterlijk alles staat ter discussie. Er is geen vaste structuur meer te ontdekken, er zijn tussen plaatselijke kerken enorme verschillen ontstaan, er worden vragen serieus besproken die vroeger tot censuur en tucht zouden leiden. Dat is mijn kerk niet meer.

Als ik met kerkleden spreek over de kerk, dan zijn er twee type gesprekken. De ene soort gaat over onze plaatselijke gemeente. Over concrete vragen en problemen, over mooie en verdrietige zaken op persoonlijk vlak. Het gaat over plannen en projecten die we zouden kunnen aanpakken, over visie en prioriteiten vaststellen. Dat kunnen pastorale gesprekken zijn, of meer beleidsmatige vergaderingen, maar natuurlijk ook de losse gesprekken op het kerkplein of op een feestje. Er komt van alles voorbij, en in al dit soort gesprekken gaat het over ons - en die 'ons' is dan onze gemeente van Wageningen.

Dan is er ook die andere soort gesprekken. Ook hier betreft het of pastorale, beleidsmatige of de min of meer toevallige contacten. Daarin gaat het over de kerk in het algemeen. Daarmee wordt meestal onze vrijgemaakte kerk



bedoeld. Dat ene kerkverband dat elke drie jaar in generaal-synodaal verband bijeenkomt. Soms zien mijn gesprekspartners van die landelijke ontwikkelingen ook voorbeelden hier ter plaatse. Maar meestal gaat het over landelijke ontwikkelingen. Er klinkt bezorgdheid, moeite, verdriet. Soms is het een duidelijke stellingname: iemand is ergens voor of ergens tegen. Meestal gaat het trouwens over 'tegen'. Maar er is nog een opvallend verschil. In al dit soort gesprekken gaat het over 'hen' - en die 'zij' dat betreft dan iedereen die het niet met hem of haar eens is. Soms wordt dit laatste uitdrukkelijk onder woorden gebracht. 'Ik herken mij niet meer in de GKv,' of: 'ik voel me vervreemd van de kerk', of: 'dit is mijn kerk niet meer'.

Nieuwe ontwikkeling

Tot op zekere hoogte kan ik mij deze tweede soort reacties wel voorstellen. Zoals ik vorige week al schreef zijn er talloze ontwikkelingen aan de gang die nieuw zijn. Met nieuw bedoel ik niet dat die geluiden nog nooit ergens gehoord zijn. Want buiten onze vrijgemaakte kerk en ook in eerdere perioden uit de kerkgeschiedenis zijn veel zaken wel degelijk bekend. Maar de manier waarop ze nu binnen onze kerken besproken worden, is nieuw. Niets spreekt meer vanzelf, en over alles wordt gepraat. Niet: over alles moet gepraat kunnen worden, maar: alles staat ter discussie. Dat feit is relatief nieuw voor de vrijgemaakte kerken.

Gevoel van vervreemding

Deze nieuwe stand van zaken kan gemakkelijk aanleiding geven tot een gevoel van vervreemding en afstand. Graag wil ik dat gevoel serieus nemen. Maar - en dat zeg ik er daarom direct bij - het is dan wel een *gevoel*. Het heeft te maken met de beleving van kerkdiensten. Van de manier van preken, van een bepaalde muziekstijl van sommige liederen. Het gaat dan om de beleving van vormen van avondmaalsviering, of het gevoel dat een kerkenraad niet doortastend genoeg is in bepaalde zaken.

zoek de mensen op met wie je het niet eens bent

Nee, dat klopt niet, zullen sommigen nu tegenwerpen. Het gaat niet alleen om beleving of gevoel - het woord van God is in geding. Het gaat om de inhoud, want bepaalde liederen, vormen of vragen *mogen* nu eenmaal in de kerk niet geaccepteerd worden. Er zijn tenslotte grenzen aan onze kerken, en deze liggen vastgelegd in onze kerkelijke afspraken en formuleren en belijdenisgeschriften. Wie zijn of haar kind niet wil laten dopen, stelt zich metterdaad

buiten deze grenzen (vergelijk HC v/a 74). In bepaalde liederen staat de mens centraal, en dat was juist de kern van de zondeval in het paradijs. Als Genesis 1-3 niet letterlijk gelezen worden, heeft de Schrift kennelijk geen gezag. Zulke thema's gaan niet over beleving of gevoel, maar gaan over wat wel of niet geoorloofd is in Gods ogen.

het is dan wel een gevoel

Ik zal de laatste zijn om dit tegen te spreken. Wat inhoudelijk niet past bij God, is zonde en die moet bestreden worden. Dat is het punt ook niet. Het gaat mij om het gevoel van vervreemding dat hiermee gepaard gaat - juist wanneer men zulke inhoudelijke standpunten met verve verdedigt. De idee: hoe kan het toch dat dit soort ontwikkelingen in onze kerk voorkomt? Zulke vragen mogen niet gesteld worden - wat is er mis met onze kerk dat ze dan toch wel gesteld worden? Waar blijft de krachtige synode of kerkenraad die duidelijk grenzen stelt? Is dit nog de vrijgemaakte kerk, is dit nog wel mijn kerk?

Andere kant

Aan dit verhaal zit nog een andere kant. Er zijn er tenslotte ook die om heel andere redenen zich vervreemd voelen van hun gemeente. Doordat er te weinig doorklinkt van de huidige cultuur. Door liederen, preken en gebeden wordt een taal en cultuur in stand gehouden die volstrekt niet meer de hunne is. Ze herkennen zich niet in de inhoud, maar evenmin in de vormen van onze vrijgemaakte kerk. De vasthoudendheid aan standaard formuleren en formuleringen staat hun geloofsleven in de weg. Verouderde omgangsvormen belemmeren soms hun persoonlijke band met God.

Ook daar proef ik regelmatig dat men het gesprek vooral op inhoudsniveau wil voeren. Dat er te weinig over de Geest gesproken wordt. Dat de wet en de psalmen en eigenlijk het hele Oude Testament veel te veel nadruk krijgen, terwijl wij toch na Christus leven. Dat die gekunstelde onderscheiding tussen homoseksualiteit en homofilie toch echt niet meer kan.

Een gesprek over al deze - en vele andere - onderwerpen is prima en soms nodig. Organiseer het maar! Zoek maar kringen, gemeenteavonden, lezingen op waar dat gesprek gevoerd wordt! Zoek de mensen op met wie je het niet eens bent, en probeer elkaar te begrijpen en tot overeenstemming te komen!

Gesprek

Maar wat schetst mijn verbazing: als ik dat betoog, wordt duidelijk dat het eigenlijk hele-

maal niet om dat gesprek gaat. Het gaat er niet om met elkaar van gedachten te wisselen, om elkaar te begrijpen, en te zoeken naar de beweegredenen van wie het niet met hen eens is.

Zowel ter linker- als ter rechterzijde binnen onze kerken wordt dit gesprek ogenschijnlijk koste wat kost vermeden. Zeker, er wordt met gelijkgezinden veel en heftig gesproken. De argumenten worden vaak genoeg herhaald in artikelen of brieven. Maar dat er op persoonlijk nivo intensief en constructief wordt doorgesproken met diegenen met wie je het niet eens bent? Want men ontmoet elkaar niet meer. Er zijn op zondag kerkdiensten. Je bent lid van je eigen sociale club. Daarbuiten om is er geen contact.

door zelf het gesprek aan te gaan

Ik overdrijf hier natuurlijk. Zo zwart-wit ligt het zeker niet altijd. Maar in die overdrijving vergroot ik volgens mij iets uit wat er wel degelijk is. Namelijk de onuitgesproken maar vaak intense overtuiging dat ik *eigenlijk* alleen wie het met mij eens is werkelijk als mijn broeder en zuster in Christus beschouw. De anderen horen er misschien formeel dan wel bij, maar ik heb niets met ze. Ze zijn te anders, te conservatief, te vrijzinnig, te oud of te jong om me werkelijk mee bezig te houden.

Dit is mijn kerk

Welnu, het lijkt me dat juist onze kerkelijke belijdenisgeschriften op dit punt glashelder de Bijbel naspreken. En daarmee hebben ze ons allemaal iets te zeggen. Wie horen er bij de kerk? Zij die het geloof hebben, die de zonde ontvluchten na Jezus als hun Heiland te hebben aangenomen, die God en hun naaste liefhebben, niet naar links of rechts afwijken, en die hun oude mens met zijn werken kruisigen. Zeker, er is nog veel zwakheid in hun leven, maar door Gods Geest leren ze daartegen vechten. Ze vluchten steeds tot Christus en het kruis, want door het geloof in Hem hebben ze vergeving van hun zonden. Al die mensen *horen* bij de kerk!

Dat betekent dat ik niet, in mijn eentje, personen kan uitsluiten. Dat kunnen we ook niet als internetgroep, als club gelijkgezinden, als kring of als wat dan ook.' Dus moet ik voor alles zeggen dat iedereen die zich in het gesprek wil mengen vanuit bovenstaande intentie, welkom is. Zo iemand hoort bij *mijn* kerk. Ik zal me moeten inzetten om met iedereen die deze overtuiging deelt, in gesprek te raken.

Vervreemding is een gevoel dat je kan overkomen. Maar de afstand die ontstaat, moet je wel willen overbruggen. Door zelf het gesprek aan te gaan. Dus niet door een kerkenraad hierover een stuk op papier te laten zetten - al dan niet na schriftelijk aandringen hierop. Alsof de ouderling en dominee hierover moeten gaan praten met mensen. Nee - ik moet praten, ik moet ontdekken, ik moet de harten achter allerlei overtuigingen leren kennen.

Gevoelscultuur

Het lijkt haast tegenstrijdig, maar toch zit het volgens mij als volgt. Zowel links als rechts binnen onze kerken zijn gestempeld door de huidige gevoelscultuur. Alleen wat ik vind, is echt belangrijk. Openstaan voor andere meningen - dat is lastig en kost tijd. Bovendien organiseren we ons (onbewust) rondom gelijkgezinden, zodat mijn eigen mening in stand gehouden wordt. Daarbij speelt misschien een generatiekloof ook een rol. Veel jongeren spreken nauwelijks nog 65+-ers, en andersom. Onze gevoelscultuur bevordert gemakkelijk ons egoïsme, en daartegen moeten we ons wapenen.

de afstand die ontstaat, moet je wel willen overbruggen

Een gemeente van kringen

Een gemeentestructuur waarbij men dit onderlinge gesprek juist bewust zoekt, is van levensbelang voor de kerk. Dat kan in kringen of (mini)wijken, en misschien nog wel op andere manieren. Als het maar gebeurt. Anders gaan we elk met onze eigen mening steeds makkelijker roepen dat wat een ander vindt toch niet in de kerk thuishoort. En de kerkenraad kan deze problemen dan vervolgens gaan oplossen. Onzin - we moeten het samen doen. Wie er bij mijn kerk horen, bepaal ik niet maar Christus. Daarover moet ik leren praten met de ander.

Dr. Hans Schaeffer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Wageningen.

noot:

1. Iemand kan alleen uit de gemeenschap van de kerk gesloten worden wanneer hij/zij de eendracht en eenheid niet bevordert of bewaart en God ongehoorzaam is (art 32 NGB) - een inzichtgevende regel in dit verband.



Visser van mensen -

Jouw getuigenis



1 Korintiërs 15:8-10, 1 Timoteus 1:12-17 en
Galaten 1:11-16a

J. Glas ■

Als God jou heeft uitgekozen om van zijn grote daden te vertellen, kan de vraag opkomen hoe je dat moet doen. Het korte antwoord is: als God jou heeft uitgekozen, gebruikt hij jouw persoon daarvoor. Jouw levensgeschiedenis, hoe hij jou uit de duisternis heeft gehaald en in het licht gezet, jouw ervaringen met het geloof in hem, je angsten, je twijfels, je weerstanden, maar ook de overwinningen die je hebt behaald. God heeft jou nodig met jouw kennis, jouw gaven en jouw beperkingen.

Moet het dan niet gaan over de grote daden van God? Ja, maar de God van toen is dezelfde als die van nu. Hij doet nog altijd grote dingen. Je mag over Gods grote daden vertellen tot en met die in je eigen leven en in het leven van mensen in je omgeving. Jij was er bij. Jij hebt het gezien, zijn liefde ervaren, zijn bescherming gevoeld. Jij kunt vertellen dat God groter is dan je angst en pijn, je verdriet en frustratie, je woede en haat. Wat je over Gods werk in je vertelt, mag dus getuigenis heten. Er bestaat geen tegenstelling tussen het doorgeven van het evangelie en het getuigen van jouw persoonlijke geloof. Want het evangelie ben jij zelf.

Maar predikanten horen toch hun persoonlijke verhaal niet op de preekstoel te vertellen? Onze persoonlijke ervaring is toch subjectief? Lees de psalmen en luister naar Paulus. Als God jou roept, gebruikt hij jouw persoon zoals jij op dat moment in je geloof staat. Zulke christenen heeft de samenleving van nu juist nodig. Mensen die het verhaal van hun leven met God kunnen vertellen. Echte mensen - die geloven. Men zit vandaag niet te wachten op een preek maar op jou. Jouw getuigenis is een krachtig middel in Gods hand om aan anderen het geloof te schenken.

Paulus verwijst drie keer naar hét moment in zijn leven waarop Christus aan hem verscheen. Elke keer geeft hij weer een andere boodschap mee. In de eerste brief aan de Korintiërs voert hij zijn geloofsgetuigenis aan als het zoveelste bewijs dat Christus is opgestaan. Christus is werkelijkheid voor hem is geworden. Niemand anders had hem immers een halt kunnen toeroepen op zijn weg om christenen te vervolgen? In de eerste brief aan Timoteus gebruikt hij hetzelfde getuigenis om het bewijs te leveren voor de inhoud van het evangelie: redding van zondaars. Kijk maar naar mij. Wat een zondaar was ik. Maar juist aan mij kun je zien hoe groot Gods geduld is. En zo ben ik een voorbeeld voor anderen. In de brief aan de Galaten maakt hij met hetzelfde getuigenis duidelijk dat je niet een beter christen bent door fanatiek te leven naar de Joodse traditie. Waar het om gaat, is dat je kunt zeggen dat Christus in je leven is gekomen. Want daardoor wordt alles anders.

Ergens anders noemt Paulus het 'Christus in je' het mysterie van het geloof. Alleen wanneer iemand in je leven is gekomen die van je houdt, ben je bereid om je leven te veranderen. Zo is het ook met het geloof in God. Christus is in jouw leven gekomen. Wie dit een beetje snapt, kan daarover niet zwijgen, maar vertelt zijn verhaal dat niet anders is dan het geloof dat de heiligen is overgeleverd, maar wel een persoonlijke draai krijgt.

Ds. Jacob Glas is predikant van de Gereformeerde Kerk te Maastricht.

Dát geeft pas rust...



Het is alweer voorbij. De vakantie.

Kunnen doen wat je wilt. Geen plichten, die roepen.

Niks moeten, alles mogen.

Vakantie, al is het misschien voorbij, het blijft een magisch woord.

Een woord dat tot je verbeelding spreekt.

M.A. van Leeuwen ■

Magie

Jezus spreekt ergens ook zo'n magisch woord. Een woord met dezelfde aantrekkingskracht: *Kom naar mij, jullie die vermoeid zijn en onder lasten gebukt gaan, dan zal ik jullie rust geven* (Matt. 11:28).

'Ja graag', zeggen we, 'rust, dat is wat ik wil. Rust in mijn hoofd. Rust in mijn lijf. Rust in mijn leven. Als vliegen op de stroop, zo komen we op deze tekst af. Of je hem nou voor het eerst leest of voor de zoveelste keer. Het maakt iets in je los. Want wie wil dat nou niet, 'rust'? Het gevaar alleen bij deze tekst is, dat we hem te oppervlakkig lezen. We vliegen te snel op het woord 'rust' af *zonder* dat er goed bij stil te staan wie dit zegt én wat hier precies gezegd wordt.

Gevolg: de dag erna, of op de dag zelf nog, zijn we die geweldige boodschap van Matt. 11:28 kwijt. We zijn weer net zo rusteloos als daarvoor. En teleurgesteld constateren we dat deze woorden van Jezus niet meer geweest zijn dan een tijdelijke oppepper.

Om er nou voor te zorgen dat die boodschap van Jezus echt binnenkomt bij je én bij je binnenblijft, moet je weten wat Jezus hier precies zegt.

Fors

Om te beginnen: wat bedoelt Jezus precies met 'rust'? Jezus heeft het hier over een rusteloosheid als gevolg van *een last* die ieder mens voelt. Wat voor een last is dat?

Als je de rest leest van hfdst. 11, dan zie je wat Jezus bedoelt. In vers 20-24 heeft hij nl. over *een oordeel* dat komt. Dat is het oordeel dat God op een dag zal uitspreken over je leven. Als je op de weegschaal moet en God je daden gaat beoordelen.

Daar ontkomt niemand aan, zegt Jezus. Al geloof je in die oordeelsdag of niet: je hebt allemaal, al is het diep weggestopt, last van die onrust.

Het gevoel van: niet te voldoen aan. Van tekort schieten. Falen. Of het nou falen is in eigen ogen, in die van anderen, of in die van God.

Ergens ben je allemaal onrustig: hoe kom ik ervan af als mijn leven op de weegschaal gaat? Want er zijn regels waaraan je moet voldoen. De een noemt het fatsoen, de ander noemt het de wet van God. Maar het gaat in principe om hetzelfde.

Je weet dat bepaalde dingen gewoon niet goed zijn en dat je niet maar in het wilde weg kunt leven. En dat doe je dan ook niet. Alleen, het gaat zo vaak mis.

We weten allemaal dat er een standaard is, regels in het leven waaraan je je moet houden. En regels waarvan je weet dat je erin tekort schiet. Het maakt je doodmoe, het put je uit, het bezorgt je een onzeker gevoel. Voldoe ik wel als mens? Zijn mensen wel tevreden over mij? Die onrust zorgt ervoor dat je jezelf voortdurend wilt bewijzen. Tegenover jezelf, tegenover anderen, tegenover God. Dat is het punt wat Jezus hier aansnijdt in Matteüs 11. Ieder mens leeft onder de druk van: beoordeling. Beoordeling van jezelf, van andere mensen, van God.

Je tekort voelen schieten. De vraag is: hoe kom je daaruit? Hoe kom je ooit tot *rust* in je leven?

Niet door nog harder je best te doen. Nog beter, nog fatsoenlijker proberen te leven.

Jezus zegt: Kom bij mij en *ik* zal je rust geven.

Time out

Welke rust geeft Jezus je dan?

Dat moet dan wel zijn de rust van het *niet meer* opgejaagd worden.

Jezelf *niet meer* hoeven bewijzen. Stoppen met het beoordelen van jezelf, niet meer bang zijn voor de beoordeling van anderen, niet meer onzeker worden door het oordeel van God. Blijkbaar kan alleen Jezus je die rust geven. Hoe zit dat?

Het woord dat hij hier gebruikt voor rust, is heel alle-daags.

Jezus heeft het over een pauze, een 'time out'. Bij hem kun je op adem komen midden in de hectiek, de druk van het leven. In Jezus' dagen bestond die druk voor een belangrijk deel uit de eisen die de geestelijke leiders, de Farizeeën en schriftgeleerden, de mensen oplegden. Ze vormden een soort geestelijke politie. Naast de wet van God hadden zij zelf nog 613 andere geboden bedacht. En daar moest je je allemaal aan houden. Anders stond je plek bij God, zacht gezegd, ter discussie.

En Jezus zegt gewoon tegen *alle* mensen: 'Kom maar... wie je ook bent, wat je ook op je lever hebt.' Tegenover de genadeloosheid van de geestelijke leiders staat hier het bevrijdende en uitnodigende woord van Jezus.

Ik vraag me af: lopen wij dat gevaar soms ook niet? Het gevaar elkaar het zicht op de genade te benemen als christenen.

Op zo'n manier praten over je geloof, dat de rust van Matt. 11:28 totaal niet meer te herkennen is. De rust van even niets hoeven te bewijzen. Ook niet in je geloof dus. Je niet ongemakkelijk hoeven voelen als jij geen geweldige geloofservaring op tafel kunt leggen. Je niet hoeven schamen als jij niet een rijtje zonden kunt noemen die je onder de knie hebt gekregen. Niet hoeven gaan twijfelen aan de echtheid van je geloof als je de afgelopen paar jaar geen duidelijk zichtbare groei kunt aanwijken.

Je gelooft gewoon.

Eerder dan we denken, kunnen we naar elkaar toe als een soort geestelijke politie optreden. Je moet als je echt christen bent, wel een bijzondere ervaring kunnen melden van God in je leven. Je moet wel bepaalde zondes achter je hebben gelaten.

Je moet niet blijven hangen in het gewone, maar altijd streven naar meer. Meer bijbel lezen, meer bidden, meer bezig zijn met je naaste, meer vruchten van de Geest tonen.

Hiermee zeg ik *niet* dat geestelijke groei onbelangrijk is. Stel je voor.

Prachtig en ook nodig dat je groei ziet in je geloof. Als je bepaalde zonden overwint.

Als je effect ziet van de Geest in je leven. Het hele NT spreekt daar lovend over.

Maar uit Matt. 11 leid ik af: kijk wel uit voor geestelijke dwang.

Voor een manier van spreken in je geloof, die de rust die Jezus biedt, overschaduwet, of zelfs wegdrukt. De rust dat je altijd mag terugvallen op werk dat *af* is.

De rust, dat je in je geloof mag bouwen op Jezus die het niveau heeft gehaald dat jij had moeten halen. Op Jezus, die alles heeft gedaan wat jij had moeten doen. Op Jezus, die al het 'moeten' uit je leven haalt. Moeten in de zin van: moeten voldoen aan, jezelf moeten bewijzen, *anders* heb je geen recht op leven.

Geloven is niet een steeds betere christen worden, maar steeds beter Christus zien.

En genieten van zijn werk, gedaan *in onze plaats*.

Niks doen?

Maar, hoeft je dan helemaal niks te doen?

Dat is een te snelle en te gemakkelijke conclusie.

Want hoe komt die rust van Jezus je leven binnen volgens Matteüs 11?

Je krijgt die rust van Jezus - van jezelf niet meer hoeven bewijzen, de bevrijding van elk oordeel over je leven - die krijg je alleen als je zijn *juk* op je neemt.

Dus toch een juk? Toch iets moeten doen?

Ja, maar let erop *wie* het zegt. Als het Jezus is die dit zegt, dan betekent dat nl. een wereld van verschil.

Het punt is dit.

Blijkbaar loop je al met iets op je nek. En het drukt ongehooflijk zwaar op je.

Daarom zegt Jezus ook: neem *mijn* juk op je. De climax, de clou van Matt. 11:28-30 is iets wat tegenstrijdig lijkt.

Wat tegenstrijdig aanvoelt op zijn minst. Jezus belooft je rust door iets te doen voor hem. Ontspanning door inspanning.

Dat kan niet, zeg je intuïtief.

Tenzij je er achter bent gekomen dat je je altijd ergens voor inspannt.

Iets waar je alles voor over hebt. Waar je helemaal voor gaat.

Waar je aan vastzit, zoals een beest aan een juk.

Dat kan van alles zijn.

Een verslaving aan iets wat slecht is voor je. We kennen de voorbeelden.

Maar je kan ook verslaafd zijn aan iets goeds.

Je werk, waardering, je relatie, zelfs je gehoorzaamheid aan God kan dat zijn.

Wat het ook bij mij is, het leidt ertoe dat ik mezelf uitput.

Ik werk me uit de naad. Ik doe alles om waardering te krijgen van anderen. Mijn echtgenoot/echtgenote moet mij alles geven wat ik nodig heb. Ik mag eigenlijk geen zwakke plekken hebben in mijn geloof.

Maar dat houdt je niet vol. Het put je uit.

Jezus weet dat. En daarom zegt hij: neem *mijn* juk op je.

Juk

Jezus' juk opnemen is in de eerste plaats: *zien* dat hij naast je loopt.

Dat je jezelf niet meer hoeft te bewijzen voor God, voor anderen, voor jezelf.

Hij heeft dat nl. voor jou gedaan.

Maar Jezus' juk op je nemen is nog meer.

Niet alleen naar hem kijken als je Redder.

Het is ook naar hem willen *luisteren*. Willen leren van hem. Je leven lang.

Want hij is een zachtmoedige en nederige Leraar. Hij zweept je niet op, maar houdt je leven op koers.

Richting God, je Vader in de hemel.

Je kunt onder dat juk van Jezus vandaan kruipen, maar dan komt de onrust terug.

Want dan moet je het zelf weer doen in je leven. Je moet jezelf bewijzen. Zekerheid krijgen over jezelf. Die stem van binnen 'voldoe ik eigenlijk wel?' zelf tot zwijgen brengen.

Dat *zachte* juk en die *lichte* last die Jezus ons oplegt - gaan in zijn voetsporen, van hem leren - dat is dan een verademing.

Want je hoeft nu niks meer te bewijzen.

Je hoeft niks meer waar te maken in je leven.

Jezus heeft jouw leven voor altijd waarde gegeven: je bent dankzij hem kind van God. Dat is de hoogste positie die je kunt bereiken.

Geloven in Jezus Christus, hem volgen - hoe gebrekkig ook - is weten dat je aan het infuus van de genade ligt. En dat infuus zorgt ervoor dat je geloof wel aangevochten kan worden. Maar het kan nooit van je worden afgepakt.

Want je zit vast aan Jezus Christus. Je bent onder zijn hoede, valt onder zijn zorg.

Dát geeft pas rust.

Want reken maar dat hij zuinig op je is...

Ds. Mark van Leeuwen is predikant van de Gereformeerde Kerk te Rotterdam-Oost.

Gods Woord en de vrouw in het (regeer)ambt (2)



In het eerste artikel werd het pleidooi van collega Wierenga voor de vrouw in het ambt in ogeschouw genomen. Hierin trof ik een omgang met Gods Woord die beneden de maat is. Kort samengevat: Wierenga vindt de echte theologie van Paulus in Gal. 3:28 ('geen man of vrouw in Christus') en betuigt daarom dat de zgn. 'zwijgteksten' over vrouwen door Paulus niet serieus bedoeld zijn, maar met een 'knipoog' zijn geschreven. Een kijk op wat Wierenga beweert over Genesis 2 liet echter zien dat zijn visie niet door deze passage gesteund kan worden. In dit vervolgartikel behandel ik nog een aantal andere schriftgegevens die Wierenga naar voren brengt om dan tot enkele conclusies over zijn betoog te komen.

R.D. Anderson ■

Terug naar de Schrift (voortgezet)

Wierenga vraagt verder aandacht voor een interpretatie van Genesis 3:16 die ook meer voorkomt. Hij meent dat als God tot de vrouw zegt dat zij haar man zal begeren, maar dat hij over haar zal heersen, er hier sprake is van de strijd tussen de seksen als gevolg van de zondeval. De man wint, maar zijn dominantie is gevolg van de zonde. In het licht van Genesis 2 zou die interpretatie op zijn minst meer genuanceerd moeten worden geformuleerd (zoals meestal bij deze interpretatie gedaan wordt). Dan wordt nadruk gelegd op de *manier* waarop mannen, na de zondeval, geneigd zijn om vrouwen te overheersen en misbruik te maken van het gezag dat hen eventueel toegerekend wordt. Een andere interpretatie is echter ook gangbaar.² Dan wordt gelet op de parallel tussen Gen. 3:16 en Gen. 4:7. Als we ze letterlijk naast elkaar leggen zien we het volgende:

Gen. 3:16b (God spreekt tegen de vrouw)
En tot je man strekt je begeerte uit, maar hij zal/moet over je heersen.

Gen. 4:7b (de zonde ligt voor Kain op de loer ...)
En tot jou strekt zijn begeerte uit, maar jij zal/moet over hem heersen.

Hier is de 'begeerte' een poging om een ander onrechtmatig te domineren. De tweede helft van de zin geeft aan wie de leiding behoort te bewaren. De zonde begeert Kain te domineren, maar hij moet over de zonde heersen. Op gelijke wijze probeert de vrouw de man onrechtmatig te domineren, maar hij behoort over haar te heersen. Het woord 'heersen' is hier dan, zoals vaak in de Bijbel, in positieve zin op te vatten (verg. Gen. 1:18; 2 Sam. 23:3).

Welke interpretatie men ook overtuigend vindt, niets staat de aangegeven gezagsverhouding vanuit Genesis 2 in de weg.

We gaan vervolgens naar wat Paulus zegt in 1 Kor. 14:34, vrouwen moeten gedurende de samenkomsten zwijgen, niet spreken, maar ondergeschikt blijven zoals ook de wet zegt. Ik ben het geheel met Wierenga eens dat je Paulus' regel hier niet kunt verzachten met een pleidooi op de biddende en profeterende vrouwen van 1 Kor. 11 (zie 1 Korintiërs, *Orde op zaken in een jonge stadskerk*, 148, 215). Bidden en profeteren was destijds beslist niet beperkt tot de erediensten. Bovendien begint Paulus pas vanaf 1 Kor. 11:17 de samenkomsten in Korinte te bespreken (eerst de avondmaalsvieringen in de namiddag, 1 Kor. 11:17v, en daarna de liturgische ochtendbijeenkomsten, 1 Kor. 12-14). Ik ben het ook met Wierenga eens dat we hier te maken hebben met een algemeen zwijggebod. Onze wegen scheiden echter bij de vraag naar wat dit zwijggebod motiveert. Wierenga werkt met het begrip 'schande' uit 1 Kor. 14:35 en betoogt dat waar de maatschappij iets een schande zou vinden (zoals sprekende vrouwen bij samenkomsten in de eerste eeuw) de kerk er goed aan doet dat

de meest eenvoudige oplossing ligt in de uitleg die Paulus zelf geeft

te verbieden. Deze motivatie wordt Paulus dan ook toegeschreven. Het is echter zeer de vraag of Paulus met het begrip 'schande' hier doelt op wat de (niet-christelijke) maatschappij schande zou noemen. Zou het de niet-christelijke maatschappij destijds iets hebben uitgemaakt of

vrouwen wel of niet bij de christelijke bijeenkomsten spraken? Licht het niet eerder voor de hand dat Paulus bedoelt te zeggen dat het door alle oprechte gelovigen als een schande beleefd moet worden wanneer een vrouw tijdens een eredienst spreekt? Dit vooral omdat hij zojuist gezegd heeft dat deze regel ook af te lezen valt in 'de wet'. Nu voert Wierenga een pleidooi voor het idee dat Paulus met dat woord 'wet' de wet van de natuur bedoelt. In de context is dat echter geforceerd. Om te beginnen, wanneer Paulus over de wet van de natuur wil spreken, gebruikt hij het woord 'natuur' (*fusus*, zie 1 Kor. 11:14). Nog belangrijker is het feit dat hij al enkele verzen eerder, in 1 Kor. 14:21, verwezen heeft naar 'de wet' die hij vervolgens citeert (Jesaja 28:11-12). Paulus gebruikt het woord 'wet' hier (zoals destijds gewoonte was) als verzamelterm voor het Oude Testament (verg. Joh. 10:34). Waar Paulus precies naar verwijst met het woord 'wet' in 1 Kor. 14:34 is onderwerp van discussie (velen denken aan Gen. 3:16, zie de uitleg boven). De meest eenvoudige oplossing ligt in de uitleg die Paulus zelf geeft in de aanverwante passage uit zijn eerste brief aan Timoteüs (1 Tim. 2:11-15).

toch maakt hij dit niet specifiek

Dat brengt ons gelijk naar deze tekst. Over de interpretatie en aanpak van Wierenga is in mijn eerste artikel het nodige al gezegd. Het lijkt mij wel goed om allereerst duidelijk voor ogen te hebben wat Paulus hier feitelijk van vrouwen wenst. Een meer letterlijke vertaling van 1 Tim. 2:11 luidt: *Een vrouw dient zich in stilte en in alle onderdanigheid te laten onderwijzen*. Vrouwen mogen daarom mannen niet onderwijzen of anderszins gezag over mannen uitoefenen (v. 12). Hoeven mannen dan zich nooit te laten onderwijzen? Wanneer we Paulus voor gek willen zetten, zouden we kunnen concluderen dat volgens hem mannen zich nooit hoeven te onderwerpen aan het gezag van andere mannen noch door andere mannen onderwezen hoeven te worden. Daar gaat het hier uiteraard niet om. En dat kan gelijk ook een clou zijn voor wat Paulus hier duidelijk wil maken, namelijk de *manier* waarop kerkelijk onderwijs ontvangen wordt.³ Zoals duidelijk is uit 1 Kor. 14, konden mannen in gesprek met elkaar gaan tijdens de eredienst over hetgeen geleerd werd, om zo vragenderwijs te leren (zie hierover verder mijn commentaar op 1 Kor., 211-218). Zo'n leergesprek hoefde hun gepaste *onderdanigheid* aan de leraar of profeet niet in de weg te staan. Om nu duidelijk te maken dat deze leermethode niet voor vrouwen bedoeld is, schrijft Paulus in 1 Tim. 2 dat vrouwen 'in stilte', dat wil zeggen 'in *alle* onderdanigheid' zich behoren te laten onderwijzen. Interessant is uiteraard dat in onze eigen traditie ook de mannen (buiten de predikanten en preeklezers etc.) 'in stilte' en 'in *alle* onderdanigheid' leren. Paulus draagt twee redenen aan voor dit verschil tussen vrouwen en mannen in de leerhouding. De eerste is al eerder besproken en gaat om de gezagshouding die Genesis 2 duidelijk laat zien vanuit de volgorde van de schepping van man en vrouw. De tweede reden van v. 14 kan een verkeerde indruk opwekken vanuit de NBV, waar wij lezen: *En niet Adam werd misleid, maar de vrouw; zij overtrad Gods gebod*. Een meer letterlijke weergave kan de bedoeling van Paulus helderder maken: *En niet Adam werd misleid, maar de vrouw misleid zijnde is in overtreding gevallen*. Passages zoals Rom. 5:12vv maken

duidelijk dat Paulus de eindverantwoordelijkheid voor de zondeval aan Adam toeschrijft. Wat hij hier doet, is de *aard* van de zondeval onderstrepen. Het gaat hem er niet om dat Eva in overtreding gevallen is, maar om *de manier waarop*, namelijk door misleiding. Mogelijk bedoelt hij te zeggen dat vrouwen over het algemeen makkelijker misleid worden (mede door een constitutie geënt op het baren en zorgen voor jonge kinderen, bijv. een ander hormoonstelsel dan mannen). Toch maakt hij dit niet specifiek. Evengoed kan het zijn bedoeling zijn te zeggen dat vrouwen na de zondeval een gepaste schaamte tot uiting behoren te brengen voor de manier waarop hun aartsmoeder in overtreding gevallen is. Deze gepaste schaamte laten vrouwen merken door in de kerk hun onderdanigheid aan kerkelijk onderwijs op een strengere manier toe te passen dan voor mannen geldt en uiteraard sowieso geen deel te nemen aan het geven van zulk onderwijs of andere gezagsvormen in de kerk.

De aanpak van Wierenga (2)

Ik kom even terug op de globale aanpak van Wierenga. Redenerend vanuit het algemene principe van Gal. 3:28 (*geen jood of Griek, slaaf of vrij mens, man of vrouw in Christus*) worden de zogenaamde zwijgteksten over vrouwen gerelativeerd als gelegenheidsgeboden in die tijd en cultuur. Principiële onderbouwing van Paulus wordt of uitgelegd als doelend op de mores uit die tijd (de 'wet' in 1 Kor. 14:34) of als onhoudbaar voorgesteld en vervolgens terzijde gesteld met de opmerking dat Paulus ze nooit serieus bedoeld zou hebben (1 Tim. 2:13-14).

Het is mijns inziens opvallend hoe dicht deze aanpak in de buurt komt van de redenering van Korach en de zijnen in Numeri 16:3: *Waarom moeten Mozes en Aäron zo nodig de leiders van Gods volk zijn? Alle Israëlieten zijn toch heilig en de HERE is toch in het midden van hen allen?* Uit een algemeen principe werden conclusies getrokken die botsten met wat de Here elders geregeld had met betrekking tot de leiding van zijn volk. Is het zoveel anders wanneer vanuit Gal. 3:28 (*alle gelovigen mogen deelnemen aan Christus*) de conclusie getrokken wordt dat dus ook vrouwen leidinggevende ambten moeten kunnen bekleden, in tegenstelling tot wat Christus door zijn apostel, Paulus, elders geregeld heeft? Deze wijze van redenering werd bij Korach en de zijnen zwaar afgestraft. Het laat in ieder geval zien hoe voorzichtig wij met Gods openbaring behoren om te gaan, rekening houdend met wat in heel de Schrift ons gegeven is. Wat dit betreft vind ik dat een manier van omgang met Gods Woord, zoals ik die aantref bij collega Wierenga een grens overschrijdt. Zo wordt de leer van Gods woord geen recht gedaan. Het gaat dan niet meer om exegetische vrijheid, maar om het eerbiedig en respectvol omgaan met het Woord van onze genadige God.

Dr. R.D. Anderson is predikant van de Gereformeerde Kerk te Katwijk.

Noten:

2. Zie bijvoorbeeld, Susan T. Foh, *Women and the Word of God* (Philadelphia: Presbyterian and Reformed, 1979) 66-69.
3. Dat het juist kerkelijk onderwijs betreft is duidelijk uit 1 Tim. 3:15 (zie het begin van dit artikel).

Nieuwe publicaties over Paul Gerhardt en Johann Seb. Bach



Het gebeurt niet vaak dat er een Nederlandstalig boek of brochure verschijnt over Paul Gerhardt. Dat is op zichzelf al reden genoeg om aandacht te besteden aan een brochure die vorig jaar verscheen over deze grote Duitse kerklieddichter.

Over het cantatewerk van Johann Sebastian Bach verschijnen vaker Nederlandstalige publicaties, maar wanneer er weer één verschijnt, dan is dat toch nog bijzonder genoeg om die publicatie op te merken en te bespreken.

J. Smelik ■

Paul Gerhardt

In 2007 was het vierhonderd jaar geleden dat één van de belangrijkste kerklieddichters, Paul Gerhardt, geboren werd. In tegenstelling tot Duitsland, waar dit feit uitbundig herdacht werd met grote symposia en diverse publicaties, is daar in Nederland nauwelijks aandacht besteed. Hier en daar organiseerden Nederlandse lutheranen kerkdiensten waarin bijzondere aandacht geschonken werd aan de grote lieddichter. Sporadisch verschenen in tijdschriften artikeltjes over Gerhardt. Veel was het niet. Des te meer opvallend en te waarderen is het feit dat de Theologische Universiteit van de Christelijke Gereformeerde Kerken te Apeldoorn op 10 maart 2007 een heus symposium wijdde aan Paul Gerhardt. Hij is in Nederland bekend van liederen als 'Hoe zal ik U ontvangen', 'O hoofd vol bloed en wonden', 'O morgen van verblijden' en 'Beveel gerust uw wegen'.

Tijdens het Apeldoornse symposium hielden vijf theologen die aan deze universiteit studeerden, een lezing over Gerhardt, zijn leven, zijn werk en de receptie van zijn liederen. De vijf lezingen zijn in 2008 gepubliceerd in een zeventig pagina's tellend boekje dat als deel 48 uit de serie Apeldoornse Studies verscheen.

De kerkhistorica Christa Boerke geeft een goede, beknopte biografie van Gerhardt. Tevens beschrijft zij diens theologie aan de hand van de 139 liederen die van Gerhardt bewaard zijn gebleven. Haar conclusie: 'het ging hem erom, de gelovige te verenigen met de Persoon in wie hij gelooft, op een manier die niet alleen het verstand maar ook het gevoel omsluit en beide tot eenheid brengt.' Arjen Velema beschrijft de invloed van Paul Gerhardt in de muziek van Johann Sebastian Bach. De Leipziger cantor maakte regelmatig gebruik van strofen uit Gerhardts liederen in zijn cantates. Bijzondere aandacht besteedt Velema aan de koraalcantate 92 'Ich hab in Gottes Herz und Sinn', de enige Bach-cantate waaraan een lied van



Beeld van Paul Gerhardt in zijn geboortedorp Gräfenhainichen. Onder het beeld staat het eerste couplet van Gerhardts lied 'Befiehl du deine Wege' (Foto: Jan Smelik)

Gerhardt ten grondslag ligt. Aan het slot van zijn betoog concludeert Velema dat de teksten van Gerhardt en de muziek van Bach ontstaan zijn in een periode waarin een mens- en wereldbeeld bestond dat grondig verschilt met de huidige tijd, maar desondanks 'bevatten zij, ook na lang lezen en analyseren, een kern die door de tijd meegaat en tot op vandaag mensen ertoe aanspoort de liederen te zingen en de muziek toe te laten.'

De lezing van Jaco van der Knijff voorziet in de bestaande lacune dat er tot op heden geen overzicht bestaat van de plaats van Gerhardts liederen in de Nederlandse liedcultuur uit de achttiende tot en met twintigste eeuw. Daarbij beperkt Van der Knijff zich hoofdzakelijk tot de vier belangrijkste officiële protestantse liedbundels uit de negentiende en twintigste eeuw, ook omdat vóór de tweede helft van de negentiende eeuw Gerhardts liederen nauwelijks bekend waren in de Nederlanden. In het 'Aanhangsel' van de *Vervolgbundel* uit 1866 werden vier liederen van Gerhardt opgenomen en dat markeert het begin van een periode waarin diverse liederen van deze Duitse dichter populair werden in Nederland.

De laatste twee lezingen zijn gewijd aan de relatie tussen Dietrich Bonhoeffer en Paul Gerhardt. Jan Groenleer onderzoekt de relatie tussen Gerhardts oudejaarslied 'Nun laßt uns gehn und treten' met het lied 'Von guten Mächten', dat Bonhoeffer in 1944 schreef als kerstgroet aan zijn verloofde Maria von Wedemeyer. Deze liederen staan respectievelijk als eerste en laatste lied in de rubriek 'Jahreswende' van het *Evangelisches Gesangbuch*. Groenleer laat zien dat het oudejaarslied van Gerhardt in Bonhoeffers gedachte geweest moet zijn toen hij 'Von guten Mächten' schreef.

Hans Ruiter beschrijft hoe Bonhoeffer gaandeweg zijn leven op diverse manieren met Gerhardts liederen in aanraking kwam en hoe zijn waardering voor die liederen veranderde. Hoewel Bonhoeffer de liederen van Gerhardt in zijn jeugd leerde kennen en liefhebben, was hij er later kritischer op. In zijn rede 'Das innere Leben der Deutschen Evangelischen Kirche' uit augustus 1936 wees hij erop dat in de liederen van Gerhardt, in tegenstelling tot die van Luther, de beleving en ervaring van de gelovige meer in het centrum kwam te staan. In de jaren dertig werden liederen met een dergelijk centrum bekritiseerd door theologen als Karl Barth. In 1943, tijdens zijn gevangenschap, blijkt Bonhoeffer Gerhardts liederen weer positiever te waarderen. Het verschil tussen 1936 en 1943 is volgens Ruiter niet te verklaren vanuit het gegeven dat Bonhoeffer aan het einde van zijn leven een neo-liberaal geworden zou zijn, zoals zijn twintigste-eeuwse biograaf Christian Brunner stelt, maar vanuit de omstandigheden: de kerkstrijd uit 1936 had plaatsgemaakt voor een tijdperk van gedwongen bezinning, verwerking en beproeving. Dit sluit mijns inziens de verklaring van Brunner echter niet uit dat de hernieuwde liefde van Bonhoeffer voor Gerhardts liederen gezien moet worden als teken dat Bonhoeffer aan het einde van zijn leven weer sterker onder invloed kwam te staan van de protestants-liberale traditie uit zijn jeugd. Daardoor was Bonhoeffer meer ontvankelijk voor 'eine sehr persönlich geprägte geistliche Poesie. Bonhoeffers neue Wertschätzung individuellen Frömmigkeitsausdrucks bei Gerhardt steht dazu in Entsprechung' (Brunner, *Paul Gerhardt, Weg-Werk-Wirkung*, Göttingen 2006, 254).

De waarde van het boekje over Gerhardt ligt niet in het gegeven dat er op basis van bronnenonderzoek nieuwe inzichten gepresenteerd worden. De lezingen zijn voornamelijk gebaseerd op (Duitse) literatuur. Het boekje kan prima fungeren als eerste kennismaking met Paul Gerhardt, diens liederen en diens betekenis voor de protestantse liedcultuur.

Vier cantates van Bach

Lieder van Paul Gerhardt zijn de eeuwen door in Duitsland bekend en geliefd gebleven. Ook in de tijd van Johann Sebastian Bach waren velen ervan erg populair. De grote Leipziger cantor heeft ze dan ook geregeld gebruikt in zijn oeuvre, onder meer in zijn cantates. Die cantates van Bach worden de afgelopen decennia in Nederland in toenemende mate uitgevoerd in een liturgische context: ze vormen dan onderdeel van een kerkdienst die vaak aangeduid wordt met 'cantatedienst'. Voor deze diensten blijkt doorgaans veel belangstelling te bestaan, ook van niet-christenen. De kerk kan zich dus ook naar buiten toe presenteren door zichzelf te blijven en door muzikale schatten uit haar eigen West-Europese traditie op te delven; het axioma dat je niet-gelovigen vooral kunt bereiken met religieuze lichte muziek is ietwat aanvechtbaar: het hangt af van de vraag welke groep je wilt bereiken. Maar dit terzijde.

Een plaats waar regelmatig cantatediensten gehouden worden is de Maranathakerk te Den Haag, waar Arie Eikelboom cantor-organist is. Eikelboom (1948) heeft een brede muziekopleiding genoten. Behalve schoolmuziek en kerkmuziek studeerde hij orgel, clavecimbel, muziektheorie en muziekwetenschap. Hij volgde op 1 september 1975 Adriaan C. Schuurman op als cantor-organist van de Maranathakerk te Den Haag en leidt sindsdien het Maranathakerkkoor. Eikelboom is dirigent van het kamerkoor Magister Cantat dat hij in 1978 oprichtte. Beide koren zingen in kerkdiensten frequent motetten en cantaten van Johann Sebastian Bach.

Eikelboom is een man met een missie: een beter begrip kweken voor Bachs cantates. Dat wil hij niet alleen bereiken door de cantatediensten, maar ook door middel van publicaties. In 2007 promoveerde Arie Eikelboom aan de Rijksuniversiteit van Groningen op een proefschrift over Bachs motet *Jesu, meine Freude*. Vorig jaar heb ik die dissertatie in dit blad (jrg. 83/40 - 2 juli 2008) besproken. Het viel me toen op dat Eikelboom zich daarin niet alleen presenteerde als een goed Bach-onderzoeker, maar tevens als iemand die ook niet-vakgenoten wil overtuigen van de diepe rijkdom van Bachs muziekwereld die onlosmakelijk verbonden is met de lutherse theologie.

Deze missie ligt ook ten grondslag aan het boek *Vier cantates van Johann Sebastian Bach toegelicht* dat vorig najaar verscheen. Het gaat om toelichtingen bij vier cantaten die in het seizoen 2008-2009 in cantatediensten in de Grote Kerk van Vlaardingen uitgevoerd zijns:

- *Wachet auf, ruft uns die Stimme* (BWV 140)
- *Gott, wie dein Name, so ist auch dein Ruhm* (BWV 171)
- *Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort* (BWV 126)
- *Du Hirte Israel, höre* (BWV 104).

Het houden van cantatediensten resulteert wel vaker in boeken met toelichtingen op cantates. Zo publiceerde de onlangs overleden musicoloog Gert Oost in 2006 het boek: *Aan de hand van Bach. Tekst en uitleg bij een jaargang*



Beeld van Johann Seb. Bach, ontworpen door de Leipziger beeldhouwer Carl Seffner. Het standbeeld werd gemaakt in 1908 en geplaatst op de plek waar vroeger het kerkhof van de Thomaskirche was. (Foto: Jan Smelik).

Bachcantates. In die uitgave stonden de programmatoe-lichtingen van 54 cantates die tijdens de maandelijkse cantatediensten in de Utrechtse Geertekerk uitgevoerd werden.

De toelichtingen van Gert Oost zijn eigenlijk een verslag van een sterk persoonlijk gekleurde confrontatie van de schrijver met de tekst en muziek van Bachs cantates. Eikelboom koos een andere invalshoek: hij geeft vanuit de theologie en de muziekbeschouwing uit Bachs tijd een uitvoerige beschrijving en toelichting op de tekst en muziek en hun onderlinge relatie.

Elke cantate wordt voorzien van algemene informatie, zoals het jaar van ontstaan en de context waarbinnen de cantate voor het eerst is uitgevoerd. Tot het laatste behoren ook gegevens over de zondag binnen het kerkelijk jaar waarvoor de cantate geschreven is. Zinvol is het dat de schriftlezingen voor die zondag integraal in de Duitse, lutherse vertaling opgenomen zijn. Voor degenen die het Duits niet macht zijn, is de vertaling uit de Nieuwe Bijbelvertaling uit 2004 afgedrukt.

Ook zijn de cantateteksten in een nauwgezette Nederlandse vertaling opgenomen en wordt een overzicht gegeven van de bijbelpassages die in de cantateteksten verwerkt zijn. Het blijkt dat er eigenlijk geen regel in de

cantates staat die niet terug te voeren is op een bijbeltekst. Bij de cantates *Wachet auf, ruft uns die Stimme* en *Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort* gaat de schrijver uitgebreid in op tekst en muziek van de koralen die aan deze cantates ten grondslag liggen.

Na het algemene gedeelte volgt bij elke cantate een bespreking van de afzonderlijk delen. Daarbij besteedt Eikelboom ook veel aandacht aan de relatie tekst en muziek. Niet alleen de muziek van de vocale partijen wordt in relatie gebracht met de tekst, maar ook de instrumentale partijen worden in die analyse betrokken. Voortdurend blijkt hoe ingenieus Bach cantateteksten met muzikaal-retorische middelen van theologisch commentaar voorziet. Eveneens blijkt hoe belangrijk de woordtoonverhouding bij hem was. Achterliggende gedachte daarbij was dat muziek diens dienst en exegete van het woord diende te zijn, een principe dat vandaag de dag meer aandacht zou verdienen als het over liturgische muziek gaat.

De toelichtingen op de cantatedelen worden ondersteund door het gebruik van veel muziekvoorbeelden, waarvan de reproductie druktechnisch overigens wel wat te wensen overlaat. Mensen die noten kunnen lezen zullen door de muziekvoorbeelden meer aan de analyses hebben dan zij die geen noten kunnen lezen. Maar in alle gevallen is het Eikelboom gelukt om ook voor niet-ingewijden begrijpelijke beschouwingen te geven. Om zijn verhaal toegankelijk te houden voor niet-vakmensen heeft hij er vanaf gezien om harmonische analyses te geven omdat dit teveel kennis van de harmonieleer zou eisen. De gebruikte muzikale en retorische termen worden achterin het boek kort verklaard. Daar treft men ook een overzicht aan van de gebruikte bronnen en literatuur.

Voorafgaande aan de cantatetoelichtingen geeft Eikelboom in een afzonderlijk hoofdstuk een algemene inleiding op de muzikale wereld waarin Bach leefde. Dat is niet overbodig, want er bestaat een bijzonder groot gapend gat tussen enerzijds de toenmalige muziekwereld, die *grosso modo* als theocentrisch valt te karakteriseren, en anderzijds de huidige muziekcultuur die vooral antropocentrisch is en dikwijls tegemoet wil komen aan andere waarden en normen dan in de achttiende eeuw. Maar juist daarom is kennismaking met het werk van Bach een verrijking voor het hier-en-nu. Het boek van Eikelboom kan daarbij goede hulp bieden.

Dr. Jan Smelik is hymnoloog-musicoloog en woont te Steenwijk.

N.a.v.

- Dr. Arie Eikelboom, *Vier cantates van Johann Sebastian Bach toegelicht*. Delft: Eburon 2008, 214 pagina's, ISBN 9789059722743. Prijs: € 19,95. www.eburon.nl.
- Drs. Christa Boerke (red.), *Paul Gerhardt (1607-1676). Lezingen, gehouden tijdens het Gerhardtsymposium in de Theologische Universiteit op 10 maart 2007 ter gelegenheid van zijn 400ste geboortedag*. Apeldoorn: Theologische Universiteit 2008 (= Apeldoornse Studies 49) 70 pagina's. ISBN 9789075847222. Prijs: € 7,50. www.tua.nl [webshop].

Liedboek gezang 334:

‘Here Jezus, wij zijn nu’



lied van de week

Lange tijd was Psalm 105 vers 4 (‘God zal zijn waarheid nimmer krenken’) het lied bij uitstek om na de doopsbediening te zingen. En hoe mooi dit berijmde bijbelgedeelte ook past bij de doop, het is goed dat we daarnaast sinds een aantal jaren over echte dooplieden beschikken.

J. Smelik ■

Eind jaren negentig werden twee dooplieden van Evert Louis Smelik uit het *Liedboek* vrijgegeven (LvK gez. 335 en 336). Als ik het goed zie, wordt met name gezang 335 (‘Heer van uw kerk, Gij hebt het woord genomen’) vaak gebruikt. Gezag 336 (‘Zie hier de kindren tot U komen’) wordt aanzienlijk minder vaak opgegeven. Verder wordt het lied ‘Jouw leven staat aan het begin’ (GK gez. 124) van Hanna Lam en Wim ter Burg regelmatig gezongen. Het lied van deze week is het vierde doopgezag dat voor liturgisch gebruik vrijgegeven is: ‘Here Jezus, wij zijn nu’ (*Liedboek* gez. 334). Het betreft een vertaling die E.L. Smelik rond 1930 maakte van het Duitse lied ‘Liebster Jesu, wir sind hier, deinem Worte nachzuleben’ van Benjamin Schmolck. Het gezang werd opgenomen in de gezangenbundel van de Hersteld Verbanders uit 1933 (gez. 185). Daarin stonden vier van de zes strofen die het oorspronkelijke Duitse lied telt. In het *Liedboek* zijn vijf van de zes strofen opgenomen; het gaat om de vijf coupletten die ook in het *Evangelisches Kirchengesangbuch* en het *Evangelisches Gesangbuch* staan.

Ten opzichte van de HV-bundel uit 1933 zijn in het *Liedboek* hier en daar wel tekstuele wijzigingen aangebracht, maar ingrijpend zijn die wijzigingen niet. De vertaling van Smelik blijft een goede weergave van Schmolcks liedtekst.

Dichter en liedtekst

Benjamin Schmolck werd op 21 december 1672 geboren in Brauchitschdorf en overleed op 12 februari 1737 in Schweidnitz. Zijn vader die pastor was, had bij Benjamins geboorte al bepaald dat zoonlief ook pastor moest worden. En dus gebeurde het dat Schmolck in 1693 theologie in Leipzig ging studeren om, na afronding daarvan in 1697, assistent van zijn vader in Schweidnitz te worden. Schmolck maakte niet alleen naam als begenadigd prediker maar ook als dichter. Hij was zelf bescheiden over zijn dichterschap en dat niet helemaal ten onrechte, want inderdaad zijn veel van zijn

1200 liederen - in zijn eigen woorden - als ‘unreife Früchte’ (onrijpe vruchten) te typeren. Een aantal van Schmolcks liederen heeft toch de tijden getrotseerd en treft men vandaag de dag nog aan in gezangboeken. Eén daarvan is het dooplied ‘Liebster Jesu, wir sind hier, deinem Worte nachzuleben’, dat gepubliceerd werd in één van de drukken van de Schmolcks bundel *Heilige Flammen der himmlisch-gesinnten Seele* (1704).

Oorspronkelijk prijkte boven het lied als titel: ‘Gute Gedanken der Paten, welche mit einem Kind zur Tauffe reisen’. Het lied vertolkt dus gedachten die peetouders hebben wanneer zij met een kind naar het doopvont gaan. Deze peetouders die de kerkgemeenschap vertegenwoordigen, zijn in dit lied aan het woord. Diverse hymnologen hebben betoogd dat dit lied gebaseerd is op de doopvermaning uit toenmalige lutherse kerkorden. En er zijn inderdaad diverse overeenkomsten.

Het lied heeft een doorzichtige opbouw. In de eerste twee coupletten wordt een bijbelse fundering van de kinderdoop gegeven, waarbij Schmolck refereert aan twee bijbelplaatsen. Allereerst de bekende woorden uit Matteüs 19:14: ‘Laat de kinderen ongemoeid, belet ze niet bij mij te komen, want het koninkrijk van de hemel behoort toe aan wie is zoals zij’ en Johannes 3:5: ‘...niemand kan het koninkrijk van God binnengaan, tenzij hij geboren wordt uit water en geest.’ Binnen de lutherse theologie zijn dit twee belangrijke teksten die gebruikt werden om de (kinder)doop te funderen. Het laten dopen is niets minder dan gehoorzaam zijn aan het woord van God. Van daar ook de oorspronkelijke eerste versregel: ‘... wir sind hier, deinem Worte nachzuleben.’ De coupletten 3, 4 en 5 bevatten voorbeden voor de dopeling. Daarbij valt in strofe 4 op dat de beelden, die alle ontleend zijn aan de Schrift, over elkaar heen buitelen: herder/schaapje (Joh. 10:12), hoofd/lichaam (Ef. 5:23), weg (Joh. 14:6) vredenvorst (Jes. 9:5), wijnstok/ranken (Joh. 15:5).

Melodie

De melodie die Schmolck bij zijn liedtekst koos, is die van het lied 'Liebster Jesu, wir sind hier' (LvK gez. 328: 'Here Jezus, om uw woord'). Deze melodie werd gecomponeerd door Johann Rudolf Ahle (1625-1673) en verscheen voor het eerst in de bundel *Neue geistliche auf die Sonntage durchs ganze Jahr gerichtete Andachten* (Sondershausen 1664). Ahle studeerde in Erfurt theologie en werd daar in 1646 cantor aan de St. Andreaskerk. Rond 1650 keerde hij naar zijn geboorteplaats Mühlhausen terug om organist te worden van de Divi Blassii, de kerk waaraan ongeveer een halve eeuw later Johann Sebastian Bach verbonden zou zijn. Zijn hele leven is Ahle ook politiek actief geweest. Vlak voor zijn dood werd hij tot burgermeester van Mühlhausen gekozen.

De melodie van het lied 'Liebster Jesu, wir sind hier' componeerde Ahle oorspronkelijk bij het adventslied 'Ja, er ist's das Heil der Welt'. In 1687 werd de melodie echter geplaatst bij 'Liebster Jesu, wir sind hier'. Dat gebeurde in de bundel *Das grosse Cantional, oder: kirchensangbuch*, die de componist Wolfgang Carl Briegel (1626-1712) in Darmstadt publiceerde.

Ten behoeve van deze uitgave had hij de oorspronkelijke melodie van Ahle nogal gewijzigd. In de eeuwen daarna werden nog wat wijzigingen aangebracht. De melodievergie die zowel in de hedendaagse Duitse gezangbundels als in het *Liedboek* opgenomen is, wijkt dus nogal af van het origineel.

De melodie hoort tot het melodietype dat enigszins verwant is aan de zeventiende- en achttiende-eeuwse solo-aria. Kenmerkend daarvoor is o.a. het ritme dat bestaat uit een gepunteerde kwartnoot gevolgd door een achtste noot (zie begin van regel 2, 4, 5 en 6). Een andere karakteristiek is het gebruik van zogeheten doorgangstonen (bijv. c2 en a1 in de regels 1 en 3). Het lied moet in een andante-tempo gezongen worden, waarbij de kwartnoot teleenheid is. Het juiste tempo kunt u het best bepalen aan de hand van de voorlaatste regel. Deze regel moet u namelijk eenvoudig in één adem kunnen zingen, en toch moet u daarna voldoende tijd hebben om (vlot) adem te scheppen voor de slotregel.



Liedboek gezang 462: 'Ontwaak, gij die slaapt en sta op uit de doên'

Wie bij mij in de achtertuin staat, kan de fiere toren van de Grote Kerk van Steenwijk zien. Aan deze kerk was Petro Parson vanaf 1831 tot 1875 als predikant verbonden. Hij zal trouwens ook vaak voorgegaan zijn in de Kleine Kerk van Steenwijk, het middeleeuwse kerkgebouw dat momenteel eigendom is van de Gereformeerde Kerk (vrijg.). Deze dominee Parson is de dichter van het lied van deze week: 'Ontwaak, gij die slaapt en sta op uit de doên'.

Petro Parson

Parson werd op 11 maart 1803 in Amsterdam geboren en volgde vanaf 1820 een letterenstudie aan het Amsterdamse Athenaeum, waarna hij in 1822 student theologie werd, eerst in Utrecht en later in Leiden. Van 1829 tot 1831 was hij predikant te Kuinre en vanaf 1831 tot zijn emeritaat in 1875 diende hij de Hervormde Kerk van Steenwijk. Hij overleed op 1878 in Steenwijk.

Parson behoorde tot de groep negentiende-eeuwse predikanten die zich ook als auteur van proza en poëzie ontpopten. Vanaf 1847 verschenen zo'n tien boeken van hem, voornamelijk voor de jeugd. Enkele titels waren: *Voor rijk en arm*. *Kinderversjes met plaatjes* (1847), *Snipperuurtjes* (1848), *Deugd geeft vreugd* (1850); *Het biddende kind*. *Kinderliederen en gebeden* uit het hoogduitsch (Rott. 1859) en *Liederkrans. Verzameling van twee- en meerstemmige liederen, voor scholen en huisgezinnen*. *Muzijk van W. Hut-*



schenruyter (Schiedam 1852). Veel literaire waarde heeft zijn werk niet en vrijwel niets heeft de tand des tijds kunnen doorstaan. Slechts een paar liedteksten die Parson dichtte, zijn in de twintigste eeuw bekend gebleven. Eén daarvan is de liedtekst 'Ontwaak, gij die slaapt en sta op uit de doôn', die in 1857 opgenomen werd in *Christelijke Gezangen der Hersteld-Evangelisch-Lutherse Gemeenten in Nederland* (gez. 242).

Liedtekst

Het gezang werd in de jaren zestig van de negentiende eeuw ook geselecteerd voor de *Vervolgbundel op de Evangelische Gezangen* die in 1866 gereedkwam en in 1869 daadwerkelijk van de persen rolde. Ten opzichte van de lutherse bundel waren er een paar (ondergeschikte) wijzigingen in de liedtekst opgenomen. Zo luidden de eerste drie regels van de tweede strofe: 'Ontwaak, gij die slaapt in de zonde, met spoed! De nacht is reeds lange verdwenen; Het licht der genade, zoo zalig en zoet, Heeft de aarde reeds eeuwen beschenen'. Een andere wijziging treffen we aan in couplet 4 waarin onder meer de 'vrome' nog een 'pelgrim' was: 'Welzalig de pelgrim, die wandelt in 't licht, Den doodslaap in Christus ontzezen'.

Het lied is gebaseerd op de woorden van de apostel Paulus uit Efeziërs 5:14: 'Ontwaak uit uw slaap, sta op uit de dood, en Christus zal over u stralen.' Het is mogelijk dat Paulus hier een vroegchristelijk lied citeert, maar harde bewijzen daarvoor zijn er niet. Het is zeer goed mogelijk dat de woorden uit Efeziërs 5 teruggrijpen op de woorden uit Jesaja 26:19 en 60:1. Wanneer we de liedtekst van Parson lezen, horen we ook elementen uit de verzen vóór en na Efeziërs 5:14 in het lied doorklinken. Petro Parson heeft zijn liedtekst zo opgebouwd dat de oproep uit de eerste regel van de eerste strofe ('Ontwaak, gij die slaapt en sta op uit de doôn') ook de regel is waarmee het slotcouplet afsluit. De allerlaatste versregel van couplet 4 is eigenlijk opvulsel en luidde bovendien oorspronkelijk anders: 'Zoo wekt u, zoo dringt u, als broeder Gods zoon' - vgl. couplet 1 regel 3. De slaap en de dood zijn metaforen voor het leven in de zonde. De tweede strofe is een uitwerking van de woorden 'ontwaak gij die slaapt': de nacht van de zonde is allang verdwenen en daarom moeten we wakker worden uit onze zondeslaap. De derde strofe borduurt verder op de zinsnede 'sta op uit de doôn', dat wil zeggen: het opstaan uit de doden/zonde wordt direct verbonden aan Gods oordeel. In de slotstrofe komen we de combinatie van 'slaap' en 'dood' tegen in het woord 'doodslaap' (regel 2). Wie het gezang in zijn geheel zingt, zal ervaren dat de oproep van het ontwaken en opstaan uit de zondeslaap met een gedreven nadrukkelijkheid op het hart gebonden wordt.

Melodie

Die gedrevenheid wordt ook veroorzaakt door de melodie. Terecht heeft Caspar Honders in het *Compendium* geschreven dat dit lied niet uitsluitend op grond van de tekst geliefd is geraakt, maar 'juist vanwege het gelukkige 'huwelijk' van tekst en melodie'.

De melodie werd gecomponeerd door Johannes Gijsbertus Bastiaans (1812-1875), die orgel studeerde in Leipzig bij Felix Mendelssohn Bartholdy. Na zijn studie ontwikkelde Bastiaans zich in Nederland tot een gezaghebbend musicus. Hij was organist in Deventer en Amsterdam, voordat hij in 1858 tot stadsorganist van Haarlem werd benoemd. Naast veel orgelwerken componeerde hij ook muziek voor piano, koor en diverse ensembles. Zijn stijl is met name geïnspireerd door zijn leermeester Mendelssohn Bartholdy.

Voor de *Vervolgbundel* componeerde Bastiaans 34 nieuwe melodieën. De melodie van 'Ontwaak, gij die slaapt en sta op uit de doôn' is er één van.

De structuur van de melodie is vrij doorzichtig. De derde melodieregel is verwant aan de eerste (met name het tweede deel van de regel), terwijl de tweede melodieregel gelijk is aan de vierde. Karakteristiek voor deze melodie zijn verder de kwartsprongen die de regels 2/4 karakteriseren, en vooral de hoge e' geeft de melodie een grote intensiteit. De laatste twee versregels laten een voortdurend neergaande lijn horen, tot en met voorlaatste noot van de melodie, die de laagste melodienoot is.

Belangrijk is dat we de melodie vooral niet te vlot zingen: een snel tempo en de drielige maatsoort zou de melodie verminken tot een ongepast walsje. Als indicatie voor het tempo: MM 88 voor de kwartnoot. Speciale aandacht verdient de voorlaatste noot van de regels 2 en 4: dikwijls heeft men de neiging om deze noot korter te maken. De noot moet echter drie (kwart)tellen duren.

Dr. Jan Smelik is hymnoloog-musicoloog en woont te Steenwijk.

Calvijn in Hannover

Inauguratie dr. d'Assonville aan de ART



Op 28 mei vond aan de Akademie für Reformatorische Theologie (ART) in Hannover de inauguratie plaats van dr. Viktor E. d'Assonville als hoogleraar in de dogmatiek en de ecclesiologie. Officieel heet zijn leerstoel 'Forschungsstelle für Internationale Reformationstheologie', dat wil zeggen dat dr. d'Assonville deelneemt aan het internationale onderzoek naar de theologie van de Reformatie.

B. Kamphuis ■

Calvijn

Dr. d'Assonville is van Zuid-Afrikaanse afkomst. Hij promoveerde in het jaar 2000 te Rostock (Duitsland) op een onderzoek naar het begrip 'doctrina' (leer) bij Calvijn. Inmiddels is hij een internationaal erkend onderzoeker naar de theologie van Calvijn. De bovengenoemde leerstoel past dus helemaal bij hem.

Ook in zijn inaugurele rede stond Calvijn centraal. Hij sprak over 'De theoloog als zendeling met het oog op Johannes Calvijn'. De hoofdtitel van zijn rede was '...in fidei obsequium Gentes omnes'. Deze aan Calvijn ontleende Latijnse uitdrukking betekent: 'alle volken' (of 'alle heidenen') 'tot gehoorzaamheid des geloofs' en verwijst naar Romeinen 1:5.

Dr. d'Assonville toonde zich in zijn rede deskundig in de actuele discussies over de theologie van Calvijn. Aan Calvijn wordt wel het verwijt gemaakt dat hij eigenlijk uitsluitend intern-kerkelijk gericht was. Dr. d'Assonville liet zien dat met dit verwijt Calvijn geen recht wordt gedaan. Uiteraard was Calvijns aandacht gericht op het doorzetten van de reformatie van het kerkelijk leven. Hij was immers een reformator van de tweede generatie. Tegelijk had hij wel degelijk aandacht voor missionaire activiteiten. Maar belangrijker is nog dat zijn theologie als zodanig een missionaire spits heeft. Heel het christelijk leven is volgens Calvijn in woord en daad gewijd aan de eer van God en staat in dienst van de naam van Jezus Christus, 'om alle volken tot gehoorzaamheid des geloofs te brengen'.

Hannover

De rede van dr. d'Assonville paste prachtig in het kader van het Calvijnjaar 2009. Het is mooi dat de ART aan die herdenking zo'n grondige en originele bijdrage heeft kunnen leveren.

Er is alle reden de ART en de nieuwe hoogleraar van harte te feliciteren met deze inauguratie. De twee vaste docenten, dr. W. Nestvogel en dr. J.B. Klautke, waren de laatste jaren overbelast. Met de komst van dr. d'Assonville is er voor hen ook weer meer ruimte gekomen. Ik heb de bijeenkomst persoonlijk bij mogen wonen en heb daar weer nieuw elan ervaren. In het jaar 2000 is de ART gestart in met haar werk in Marburg. Dat was een moedige geloofs-

daad: zo'n kleine opleiding in dat grote Duitsland. De afgelopen jaren zijn in verschillende opzichten moeilijk geweest. Er moest afscheid genomen worden van een van de docenten (dr. B. Kaiser), een verhuizing naar Hannover bleek noodzakelijk. Menselijk gesproken was zo'n moeilijke start ook niet anders dan te verwachten. Tegelijk is in de afgelopen jaren ook de trouw van God gebleken. Het werk aan de ART bleef dank zij die trouw toch mogelijk, om gehoorzaamheid des geloofs te bewerken voor de naam van Jezus Christus, ook in Duitsland.

Na afloop van de rede zijn er felicitaties aan het adres van d'Assonville uitgesproken door prof. dr. J.W. Maris uit Apeldoorn, die voorzitter is van het curatorium van de ART, door de promotor van d'Assonville, prof. dr. Udo Kern uit Rostock en ook door mij, namens de Theologische Universiteit Kampen en ook als voorzitter van de Stichting Vrienden van de ART. Deze Stichting zet zich in om in Nederland steun te verwerven voor het werk van de ART. Deze steun is nog altijd hard nodig. Allereerst gaat het dan om steun via gebed en medeleven. We mogen voor onze broederschap in Duitsland bidden dat zij de moed en de kracht van het geloof mogen behouden en Gods zegen over hun werk mogen ontvangen. Maar ook financiële steun is noodzakelijk. De kleine belijdende gemeenten in Duitsland hebben, ondanks hun grote inzet, niet de mogelijkheid om het werk aan de ART geheel zelf te kunnen dragen. Het mag voor de kerken in Nederland, die zoveel aan de reformatie in Duitsland te danken hebben, een eenzaak zijn de ART te blijven steunen. De rede van d'Assonville heeft laten zien in welk wijd perspectief dit werk staat!

Prof. dr. Barend Kamphuis is hoogleraar dogmatiek aan de Theologische Universiteit te Kampen.

P.S. het rekeningnummer van de stichting is:
584462581 t.n.v. de St. Vrienden van Marburg,
Kampen

Persberichten

Promotie Harm Veldman

Op woensdag 9 september 2009 zal, zo God wil, Harm Veldman promoveren aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (v.) in Nederland te Kampen, op een proefschrift getiteld: *Hendrik de Cock (1801-1842) op de breuklijnen in theologie en kerk in Nederland*

Promotor is prof. dr. M. Te Velde

De promotieplechtigheid vindt plaats in de Lemkerzaal, Broederstraat 16 te Kampen.

Aanvang 15.00 uur.

Promotie Csaba Balogh

Op vrijdag 11 september 2009 zal, zo God wil, Csaba Balogh promoveren aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (v) in Nederland te Kampen, op een proefschrift getiteld:

The Stele of YHWH in Egypt. The Prophecies of Isaiah 18-20 concerning Egypt and Kush

Promotores zijn prof. dr. G. Kwakkel en prof. dr.

A. van der Kooij (Leiden).

De promotieplechtigheid vindt plaats in de aula van de Theologische Universiteit, Broederweg 15 te Kampen. Aanvang 15.00 uur.



uit de kerken

Drachten: Ds. Th. Oosterhuis, predikant te Zwolle-Centrum, is per 01-08-2009 voor een periode van twee jaar als 2^e predikant verbonden aan de gemeente van Drachten-Zuid/West. De omvang van de benoeming is 60%. Ds. Oosterhuis is voor 40 % nog beschikbaar voor andere gemeentes. Adres: Waanderskamp 8, 7721 VA Dalfsen. Tel. 06-83051535 (ook voor preekafspraken).

Leeuwarden - beroepbaar (vanaf 1 oktober): kandidaat D. Vonck, Bernhardus Bumastr. 25, 8933 EH Leeuwarden, tel. 06-17123688, e-mail duurtvonck@hotmail.com



Donatus
verzekert vertrouwd

Donatus verzekert kerkgebouwen en alles wat daarbij hoort. Zoals doopvonten, kanselbijbels en orgels. Ook voor vrijwilligers en werkers in kerkelijke dienst hebben we passende verzekeringen. Donatus is een betrokken specialist. Klein genoeg om u persoonlijk van dienst te zijn. Groot genoeg om met een gerust hart uw verzekeringsbelangen aan toe te vertrouwen. Donatus is een onderlinge verzekeringsmaatschappij zonder winstoogmerk. Samen met u zorgen we ervoor dat wat waardevol is, behouden blijft voor onze kinderen en hun kinderen en hun kinderen...



Donatus

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700